

סדר הורות ישראלית

רינה סוצקבר-כהן

מנהלת המחלקה להורים משפחה וקהילה
האגף לחינוך מבוגרים משרד החינוך והתרבות

הורות על סדר היום

"אין תחליף לאהבתם, מחויבותם והשקעתם ההמשכית של הורים, כבסיס להתפתחות הצאצאים" (פרס 2000).

אמירה זו מביעה את ההכרה המתעוררת בקרב ההורים עצמם ובחברה הישראלית כולה בדבר חשיבותה ומרכזיותה של ההורות בהתמודדות עם אתגרים חינוכיים וחברתיים ובתרומתה החיונית להשגת יעדים בתחומים אלה. בד בבד היא מבטאת את הציפיות ההוריות והחברתיות העכשוויות מההורות ומההורים.

אמירה זו מבטאת גם את ההכרה בייחודיות המשאבים ההוריים: אהבה, מחויבות והשקעה ואת הדעה שלמעשה לא ניתן להחליפם במשאבים אחרים.

מחקרים פסיכולוגיים וחינוכיים על ילדים מדגישים באופן חד משמעי את חשיבותה ומרכזיותה של ההורות ומשאביה להתפתחותו התקינה הגופנית והנפשית של הילד והמתבגר (ברגמן, כהן 1994; ויניקוט 1995; הנדריקס, האנט 1998). מחקרים נוספים בתחומי הסוציולוגיה והפסיכולוגיה של האדם הבוגר מגלים את משמעותה העמוקה של ההורות בחייו של הבוגר-ההורה ואת היותה ציר מרכזי במבנה החברתי של חבורות ותרבויות רבות. (בר יוסף 1996)

סוגיות חברתיות-חינוכיות קשות המתגברות כיום, כגון אלימות, התמכרויות, חרדה, דיכאון ותת-משיגות של ילדים ומתבגרים ובהמשך אף של בוגרים, מוסברות היום, לפחות בחלקן, כמושפעות מתפקוד הורי לקוי ולא מותאם.

הורות טובה ומיטיבה המתבססת על משאביה: אהבה, מחויבות והשקעה, מוכרת כיום, בעיקר ע"י אנשי חינוך וטיפול ולעיתים אף ע"י ההורים עצמם, כנכס משמעותי רב ערך לילדים, להורים ולחברה כולה. (עומר 1999, כהן 2000)

דא עקא שההורות עצמה נמצאת, לעיתים קרובות, במצוקה רבה המחלישה אותה ואינה מאפשרת לה לתפקד ולפעול במיטבה.

מצוקת ההורים נובעת מדלות המקורות המזינים את המשאבים ההוריים. בדרך כלל מסתייעים הורים בשני מקורות כדי לממש ולהתנהל בהורותם. מקורות פנימיים של ידע, מיומנות ובטחון בתחום התפקיד. ידע על הערכים והתרבות הרווחים בחברה ומנחים אותם בפעילותם וידע על תכולת התפקיד, הסמכות והאחריות שבו. כמו כן, הורים מצוידים בד"כ באופן טבעי במיומנויות הוריות מקובלות בחברתם. קרי, בשיטות ובאמצעי השפעה רלבנטיים. על הבסיס הזה הם מפתחים זהות תפקידית המקנה להם בטחון בקבלת החלטות ובעשיות הוריות. כמו-כן, נהוג גם שעומדים לרשותם משאבים ממקורות חיצוניים שמתבטאים בהכרה חברתית בתפקיד ובמעמד של ההורים בצד תמיכה וגיבוי, ייעוץ והכוונה בפעילויות ההוריות עצמן.

בישראל גילו ההורים שקיימים גיוון ומורכבות בהתייחסויות חברתיות להורות ולמעמדה, להורים עצמם ולטיב תפקודם. קיימות תפיסות שונות לגבי תכולת התפקיד ההורי שנמצאת כל הזמן בשינוי ושקיימים ערעור ודחייה ואפילו איסור על אסטרטגיות הוריות מוכרות להם של הכאה, הטלת משמעת ומניעת אהבה. חלקם אף אינם מכירים ולא יודעים לעשות שימוש באסטרטגיות המומלצות של הידברות, שיח ושיתוף.

כתוצאה מכך חשים ההורים חוסר בטחון וחוסר אונות בתפקיד ההורי ואין הם מצליחים לעשות שימוש מועיל ויעיל במשאבי האהבה, המחויבות וההשקעה שלהם.

משני היבטים אלו, החשיבות והחולשה, עולים ההורים ההורות על סדר היום הציבורי, החינוכי והאישי. הביטויים הגלויים לכך הם ביטויי השיח וביטויי הפעילות בנושאי הורים והורות. שיח ציבורי ופרטי מתקיים היום בנושאים אלו: שיח אמהות, שיח אבות, שיח מורים-הורים, שיח הורים-צבא. שיח זה מתקיים במפגשי דיון ובכלי התקשורת.

ביטויי הפעילות מתגלים בעיקר בהתארגנויות הוריות למען קידום אינטרסים משותפים הנתפסים כאינטרסים הוריים ובפעילויות המערכות החברתיות - המערכת המשפטית, החינוכית והמחוקקת - בבחינת ההורות מעמדה ואיכותה. על רקע המציאות החברתית וההורית מתמקדים השיח והפעילויות בענייני הורים והורות בעיקר סביב שתי סוגיות:

1. המקום והמעמד הראויים והרצויים להורים ולהורות במרחב החיים החברתיים והחינוכיים.

2. טיב ואיכות ההורות הראויה והרצויה ותפקודם ההולם של הורים בחברה רב-תרבותית מתקדמת.

רובו של השיח והפעילות לצדו נעשים כיום מתוך הדגשים שיפוטיים וביקורתיים. מטרתם היא קודם כל להוקיע ולהתריע על קיומה של הורות מזניחה, מתעללת ואלימה ובה בעת לקבוע את מרחב ההורות וההורים במקום שאינו מאיים על המערכות השונות ועל הסדר החברתי הקיים. ההורים מצידם שופטים ומבקרים אף הם את המערכות השונות ושואפים למצב את

במאמר זה נעשה ניסיון לבחון את שתי הסוגיות ההוריות הנדונות מתוך הדגשים והיבטים חברתיים וחינוכיים בשונה ובנבדל מההיבטים השיפוטיים.

הנחת המאמר היא שבחינת ההורות ומקומה מהיבטים אלו תאפשר להורים ולחברה גם יחד להבין טוב יותר את סוד כוחה ומשמעותה של ההורות, ותהווה בכך תרומה להעצמת ההורות ולשילובה ההולם והתורם במערכות החברתיות.

הדרך בה בחרנו לבצע זאת היא באמצעות בחינת ה"סדר" בהקשרים השונים של ההורות. סדר מגלם במסורת ישראל את תמצית התפקיד ההורי בבחינת "והגדת לבנך" באמצעות "את פתח לו". סדר מבטא גם את העיקרון של סדרי עולם המובא בדיברה "כבד את אביך ואת אמך" במובן של כבוד כמעצב את סדר היחסים החברתיים, המעמד והמקום הראויים.

הורות בסדר החברתי

הורות בסדר החברתי הקיים נמצאת בכל מקום ובה בעת בשום מקום. אין מעמד מוסדר להורים בשום מערכת חברתית, אפילו לא במשפחה.

מעמדה ומקומה נידונים ונבדקים כל העת ע"י המערכות השונות וע"י הפועלים בתוכן. ניתן לומר שבמציאות הקיימת ההורות כמעט ואינה זוכה להכרה וקבלה בפועל. מסתמן כאן פער משמעותי בין רמת ההצהרה על חשיבות ההורות ומשאביה לבין מקומה ויכולות השפעה שלה בפועל.

הרקע למציאות זו נעוץ בחלקו בגישות החברתיות והחינוכיות שרווחו מראשית הקמת המדינה ועד לעשור האחרון. בשם "כור ההיתוך" והרצון לעצב את ה"ישראלי", הופקדו תפקידי החינוך והתרבות של הילדים בידי המערכות החינוכיות והחברתיות שפעלו בשם המדינה.

העיקרון השולט היה עקרון ההחלפה. המדינה, באמצעות מערכות החינוך החליפה את ההורים ותפסה את מקומם כמחנכים. מתוך תפיסה שההורים שייכים ל"דור המדבר", זנחה המדינה את ההורים עצמם ומיעטה בפיתוח דרכים ומסגרות שיכלו להנחיל להורים ידע הורי והבנות על המערכות המחנכות ודרכי פעולתן ולחזק אותם כהורים. גישה זו הדירה את ההורים מתפקידם ההורי החינוכי וגרמה ליצירת חיץ ונתק בין לבין ההורים. (סטרייך 2001). חוסר ההתמצאות של ההורים בנעשה, הפער בין אורחות החיים של ההורים לבין אלו שהוקנו לילדים בבית הספר וחוסר יכולתם לייצג את האינטרסים של ילדיהם גרמו לערעור מעמד ההורים בעיני הילדים והחברה ואף בעיני עצמם.

בדרך זו נוצר נתק נוסף גם בין הילדים לבין הוריהם. הילדים הרגישו עזובים ובלתי מוגנים וההורים הרגישו שאינם רלבנטי משום שלא יכלו לסייע לילדיהם ולגרום לכך שיצליחו. התסכול ההדדי התבטא אצל ילדים בפיתוח תת הישגיות ובהופעתן של התנהגויות עברייניות

חלק מההורים שעברו את חווית הדרת ההורים כילדים, מתחילים בתחילת שנות ה-90 לפעול בתחומי החינוך כדי שילדיהם לא ירגישו מנותקים ומנוכרים כפי שהרגישו הם מול הוריהם.

תהליכים עכשוויים של הפרטה המעוררים אצל חלק מההורים את ההכרה שחינוך הילדים הוא למעשה נכס הורי ולגיטימציה לרב תרבותיות תורמים להגברת פעילותם והשפעותיהם של הורים החפצים בכך בתוך מערכות החינוך. הורים עולים מחבר העמים מייסדים ומפעילים את בתי ספר "מופת". הורים אחרים משתלבים בועדי הורים ומשפיעים על פעילויות חינוכיות כמתנדבים, פעילים ואף כמשקיעים ומשתתפים בקבלת החלטות חינוכיות. זהו תחילתו של דיאלוג חדש בין הורים וארגוני הורים שנוצרו לבין המערכות החברתיות. בדרך זו יתעצב כנראה, במשך הזמן, מקומם ומעמדם של ההורים במערכות אלו, באמצעות חקיקה או אמנה חברתית.

הורים נאבקים לא רק על מקומם ומעמדם אלא גם על עיצוב התפקיד ההורי, תכניו וכלי פעולתו. הורות במהותה היא תפקיד תלוי זמן ומקום. היא משקפת את המציאות התרבותית בה היא פועלת ומתעצבת מתוכה.

בעידן של שבירת איזונים, ניפוץ מיתוסים ונטישת מסורות בצד טשטוש גבולות ותהליכי גלובליזציה, העצמת האינדיבידואליזם, אובדן הסדר והסמכות וריבוי זכויות מול התמעטות האחריות והחובות, נמצאת ההורות בתווך שבין מציאויות מנוגדות ומתנגשות. מתעצבת מתוכן הורות ישראלית שהיא הלומת סתירות, רווית מתחים ודילמות, עמוסת ציפיות ומטלות, דלת אמצעי השפעה וחסרת מקורות תמיכה וגיבוי, והיא מטלטלת במרחב:

1. בין הקלות הבלתי נסבלת לבין התובענות הבלתי נסבלת.

מלכתחילה אין למעשה תנאים מקדימים כלשהם לכניסה לתפקיד ההורות. כל בוגר יכול להיכנס לתפקיד ההורות בכל עת ובכל מציאות. אין צורך בהכנה כלשהי, בידע כלשהו או באמצעים אחרים. אך, משנכנסו אליו נתבעים ההורים להיענות לציפיות רבות ומשתנות המופנות אליהם מסביבתם המשפחתית והחברתית ואף מעצמם. זהו "ההלם" ההורי המכונן. ברגע שנוצרת התובנה על גודל האחריות וכובד התפקיד נכנסים הורים בד"כ להלם תפקידי. הלם תפקידי נוצר כתוצאה מחוסר ההלימה בין הפנטסיה למציאות. הוא מוצא את ביטויו באמירה של הורים: "למה לא אמרו לי, למה אף אחד לא מספר כמה קשה ומפחיד להיות

– ידע, תמיכה הכוונה – העומדים לרשות ההורה. נוסף לכך, בחברה הישראלית המאוימת והלחוצה נוצרת חרדה הורית העלולה להביא לרגישות יתר ולהגנת יתר. חברה במצור ובסכנת קיום נוטה לפתח התייחסות תוך קבוצתית חזקה. נטייה זו יוצרת קרבה גדולה בין הורים לילדים והיא מגבירה את התלות חסרת האונים של ילדים בהורים, ואת העומס בתפקיד ההורי (שגיא, דולב 2001).

עומס היתר המאפיין את החברה הישראלית (הורוביץ וליסק 1990) גורם להורים להיות טרודים מאוד ובעקבות זאת פחות פנויים רגשית לילדיהם. על רקע זה, נטיית ההורים היא

להעביר אחריות כלפי הילד ולהדגיש הדגשת יתר את הפן ההישגי, הקוגניטיבי ופחות את הפן הרגשי.

עומס רגשי רב ביחד עם פניות רגשית מצומצמת יוצרים תפקיד הורי ישראלי בעל מתח רגשי גבוה מאוד.

2. בין אבדן הילדות והעצמתה לאובדן ההורות וחולשתה.

ילדים והורים ירדו כרוכים יחד לעולם. בכריכה זו הם מהווים ספקי צרכים זה כלפי זה. הורים מספקים לילדים את המענים הרלבנטיים לצורכי ההתקשרות, הביטחון, ההגנה וההזנה הגופנית והנפשית. ילדים מספקים להורים את המענים לצורכי תחושת ערך, השפעה והנהגה, ואת המענה לתחושת הייחודיות והחשיבות. בודאי שהם מספקים זה לזה את הצורך בתחושת אהבה ושייכות. לכן, קיומו של האחד מותנה בקיומו של השני ואובדנו של אחד גורר בעקבותיו את אובדנו של השני. בעקבות שינויים בילדות עצמה ובתפיסת עולם הילדות גם ההורות תוהה היום על גבולותיה, אחריותה וסמכותה ובוחנת את מעמדה בהקשר לגבולותיה ומעמדה של הילדות (פוסטמן 1930). תהייה זו מובעת גם ע"י הילדים עצמם וממי שקיבל על עצמו תפקידי אפטרופסות על שלומם וזכויותיהם של ילדים. כאן נמצאת ההורות כל העת בבחינה ובדיקה, דבר שכשלעצמו מערער על סמכותה ומעמדה בעיני הילדים, הסביבה ואף בעיני ההורים עצמם. אבדן הסמכות ההורית והפקפוק המתלווה לכך של ההורים במקור המוסרי- ערכי שלהם הם חולשתה הגדולה של ההורות. לא עוד אלא שהורים ישראלים מפחדים ואף חשים מאוימים. הם מפחדים לאבד את ילדם בנסיבות ביטחוניות ועקב התנהגויות מסוכנות של ילדים. באותה מידה הם מפחדים לאבד את הקשר עם הילד כתוצאה מ"טעויות" הוריות. נסיבות אלו "מכווצות" את ההורים ומצמצמות עוד יותר את יכולתם ורצונם להפעיל השפעות הוריות. יותר מכך הורים חשים מאוימים ע"י אנשי מקצוע שהם עלולים לפגוע בבריאותם הנפשית של ילדים אם יפעילו סמכות הורית נוקשה מידי. הורים גם מאוימים ע"י הילד, שיתלונן עליהם אצל אנשי המקצוע והשלטונות ואמנם

3. בין הצלחת ילדים להצלחת הורים.

בעידן בתי הספר ומערכות החינוך והתפתחות תרבות הידע, מזהים הורים רבים את הצלחתם כהורים עם הצלחת ילדיהם בקניית ידע ודעת במסגרת המערכות האמונות על כך. בחברת ידע הישגית נמדדות הצלחות, במידה רבה, בהישגים לימודיים והצלחות הוריות נמדדות בעיני ההורים בהצלחות לימודיות השכלתיות של ילדיהם. מציאות זו מותירה את ההורים בתחושת חוסר אונים לגבי הצלחתם והם תובעים אותה מהמורים ומהמחנכים שנתפסים בעיניהם כבעלי המפתחות למחוזות ההצלחה. אי-הנחת של הורים מההישגים הלימודיים ומהתנהגויות חברתיות של ילדיהם ושל בני נוער בכלל, בצד ההכרה המתעוררת ביכולות ההשפעה שלהם, מביאים הורים חוששים ודואגים והורים מודעים ובעלי תחושת מסוגלות לפעול גם בנושאים חינוכיים וחברתיים. משום כך, ניתן למצוא היום הורים רבים יותר מבעבר שהם פעילים ופועלים בתוך מערכות החינוך וחברה בישראל. (נוי ב' 2000)

4. בין אחדות תרבותית לבין רב-תרבותיות.

בעידן הרב-תרבותיות והלגיטימציה המוצהרת בישראל לתפיסות עולם ולערכים שונים תוהים הורים רבים על זהותם התפקידית, ועל דרכם החינוכית. יחד עם זאת החוויה ההורית המרכזית היא שתרבותם ההורית-חינוכית נתונה כל העת לביקורת ואינה זוכה לתמיכה. הורות ישראלית מאופיינת ברב תרבותיות תפקידית. רב תרבותיות הורית, משמעותה שהורים בישראל פועלים מתוך מוטיבציות הוריות שונות, באמצעות אסטרטגיות הוריות מגוונות ומתוך תפיסת תפקיד שונה וראייה מגוונת של תכולת התפקיד. מוטיבציות של הורים דתיים מעוגנות במידה רבה בנושאי תרבות הממוקדים בעבר. לעומתם, מוטיבציות של הורים צעירים מתרבויות מערביות, מתמקדות בעיקר בתחום האינדיבידואליזם ושאיפתם היא לפתח ולהעצים את היכולות האישיות של ילדיהם. אסטרטגיות הוריות עשויות לנוע משליטה הורית, כלומר, אני ההורה במרכז, ועד מתירנות הורית- הילד ורצונותיו במרכז. טכניקות הוריות משתרעות משימוש בכוח וכפייה, עבור למניעת אהבה וגמור בהנחיה, הנהגה והשפעה. כתוצאה מכך נוצר מרחב הורי תפקידי רחב ומגוון. חלקו אינו מוכר ואף אינו מקובל

5. בין השתלבות חברתית-תרבותית לבין התבדלות וייחודיות.

המתח בין השתלבות להתבדלות מלווה הורים מתרבויות ואמונות ייחודיות. ההורים שואלים שאלות בתחום זה גם לגבי עצמם וגם לגבי ילדיהם. בתרבות מערבית הדוגלת בשינוי מתמיד ובחיפוש אחר החדש מאבדות תרבות הדור הקודם והמסורת את מקומם וחשיבותם. הורים החפצים בכל זאת להנחיל את תרבותם ומסורותיהם, ולו בחלקן, מתלבטים עד כמה, איך, איפה ומתי לעשות זאת? בעולם שהוא בו זמנית אחיד וייחודי שאלות אלו מלוות את ההורים כל העת. השאלות הן איך ועד כמה לשמור על ייחודיות של זהות ושייכות תרבותית ולא ליצור אצל הילדים תחושות של בדידות וניכור בתוך וכלפי החברה הכללית. שאלות אלו מתעוררות בעת האחרונה אצל קבוצות דתיות וחרדיות שונות. אבל ניתן גם לשמוע אותן בקרב העולים מחבר העמים ואף מעולי אתיופיה החפצים לשמר את תרבותם ואת שפתם. עולי חבר העמים נוקטים יותר באסטרטגיות של הסתגרות בתוך "גטו", ואילו עולי אתיופיה תוהים עדין על האיזון המתאים להם. קבוצות תרבותיות קיצוניות ביותר שאינן חפצות להיות חלק מהכלל מנתקות עצמן ומסתגרות. כל הקבוצות התרבותיות האחרות חפצות לשמור על ייחודיות בתוך הכלל החברתי ולכן נתונות במתח תרבותי מתמיד.

6. בין נכס לבין נטל.

הסתירות, המתחים והעומס ממקמים את ההורות בצומת התפיסות המנוגדות והמסרים הכפולים. יש והיא נתפסת כנכס לילדים, לחינוך ולהורים עצמם, נכס חשוב ומשמעותי שיש לחבור אליו ולהסתייע בו כדי לקדם הצלחות. אך בה בעת מתייחסים אליה לעיתים הילדים, מערכות החינוך ואף ההורים עצמם כנטל מעיק, מכביד, מקשה על מימוש רצונות ומגביל את החופש. החופש של הילדים ובעיקר החופש של המתבגרים השואפים להתנהג כרצונם, החופש של מערכת החינוך לפעול רק על פי דרכה והחופש של ההורים כמבוגרים בעלי קריירה ושאיפות אישיות.

על רקע זה של מציאויות סותרות, מוצאים הורים את עצמם במבוכה רבת. הם תוהים על סוד ההורות, על מידת אחריותם ועל המשאבים שיש להם כדי לממשה. עולות כאן סוגיות של סמכות ואחריות כמו גם של תכולת התפקיד, תכני תפקוד ואסטרטגיות ההשפעה ההוריות.

התמודדות ההורים עם מציאות זו והתשובות שהם משיבים לסוגיות ההוריות יוצרים את סדר ההורות הישראלית.

סדר הורות ישראלי

בחינת סדר ההורות חושף ומגלה את הדיאלוג שבין מהותה העל זמנית של ההורות לבין פניה העכשווים, אלו מתעצבים מתוך אותיות "סדר".

סוד ההורות, כוחה והשפעותיה הוא סוד שני מרכיביה והשילוב שלהם זה בזה. הורות נוצרת ופועלת באמצעות החיבור, המפגש והשיתוף בין האונים הגבריים-אונות-לבין הרחמים הנשיים-רחם. רק המפגש והשילוב בין שני המרכיבים-אונים ורחמים-מאפשרים את יצירת ההורות ופרי ההורות-האדם. באמצעותם מבצעת ההורות את תפקידה. עיקור ההורות מאחד ממרכיביה עלול לגרום לפגיעה במהות ההורית.

חוקרים ואנשי מקצוע (עומר, 2000; סטריאר 2001) טוענים שבמציאות הישראלית חלק ניכר מאוכלוסיית ההורים חוו תהליך של "אין אונות נלמד". בתהליך זה לומד הורה שלמעשה אין לו דרך למנוע כאבים וכישלונות הוריים, ולפעולותיו אין השפעות. כתוצאה מלמידה זו הורים חדלו מלנסות להשפיע על ילדיהם ולפעול למען שינוי המצב. מצד שני, אובדן מרכיב הרחמים מעצב תפקוד הורי אלים ומתעלל שלצערנו, מתגלה בחברה הישראלית יותר ויותר.

אין ספק שחולשת מרכיבי ההורות ואף אובדנם מעצב תפקוד הורי כושל. העצמת המרכיבים עשוי לתרום לפיתוח זהות תפקידית, לחיזוק התפקוד ההורי ולהגדלת מעגלי השפעתו. יצירת הורה ודילמות הוריות- הורים פועלים מתוך הדעת והידע שיש להם על הורות בכלל, על עצמם, על הורותם, על ילדם ועל המציאות. במחקר שנערך בשנים 97-98 בישראל בהשתתפות 400 נחקרים (לא פורסם) בנושא מה חושבים ומרגישים הורים בהורותם, נשאלו ההורים בהקשר זה שתי שאלות.

במה חשוב שהורים יעסקו? ; ומהם מקורות הידע שלהם "להיות הורה"? לדעתם של ההורים, מעבר לשונות המגזרית, חשוב ביותר שהורים יתנו, בראש ובראשונה, מענים לצרכים נפשיים של ילדים, יתייחסו לצרכיהם החינוכיים, יקנו ערכים, ייסעו בהתמודדות עם קשיי החיים, יעסקו בעיצוב אדם בוגר לעתיד ויספקו את הצרכים חומריים של הילדים.

לגבי מקורות הידע, ענו רוב ההורים "מכוח עצמי". עולי אתיופיה ציינו "מדגם הורי שחוויתי וראיתי". תשובות אלו מעידות, לדעתנו, על תפיסת תפקיד רחב ועמוס ועל דלות הידע ההורי ומיעוט הכלים המצויים בידי ההורים כדי לעצב תפקיד משמעותי ורלבנטי. בהקשר זה יש לציין שהדילמות ההוריות המועלות ע"י הורים הן רבות ומגוונות.

הן מתמצות בשאלות מהי הדרך הנכונה בהורות? מהי הדעת הנכונה על-פיה יש לנהוג? ומהן ההתנהגויות ההוריות המשפיעות, הרצויות והמקובלות ובעיקר מה מתאים ומה עובד למעשה?

השאלות מעידות אף הן על מיעוט הידע ההורי שיש להורים ועל מחסור במקורות ידע זמינים ונגישים שמספקים ידע על ילדים וצרכיהם וגם ידע על הורים והורות.

בגשות ובגישות בהורות- הורות מאופיינת כתפקיד הרגשי ביותר. ילדים הם מעוררי רגשות והורות פועלת מתוך רגשותיה. זוהי במידה רבה האנרגיה המרכזית בהורות. אהבה הוא הרגש ההורי הדומיננטי ביותר והיא המנוע הגדול המניע את ההורות, ביחד עם זאת, מלווה ההורות כל העת גם בקשת רחבה של רגשות חיוביים ושיליים, כעסים ואכזבות הם מנת חלקם של כל ההורים כמו גם שמחות והנאות.

אהבה מבוססת על אמון, הַכְרָה בַטוֹב ועל הַיְדַבְרוֹת הנוצרת מתוכם. אמון בילד, ביכולותיו הטובות ובסיכויים לעתיד טוב בשבילו.

אך גם אמון במסוגלות וביכולות הטובות של ההורה עצמו. זהו מקור האהבה. קשיים הוריים וביקורת חברתית עלולים לצמצם ואף להפיג את האמון של ההורים בעצמם.

כשתחושת האמון מתחלפת בתחושת אשמה כתוצאה מביקורת פנימית או חיצונית, נוצרת הורות אשר מחד לוחמת ומאידך מנוכרת ומתגוננת. זו המציאות התפקודית של חלק ניכר מההורים בישראל.

הורות אשמה, לוחמת ומנוכרת יוצרת את משולש האלם ההורי. לא מעט הורים מוצאים עצמם במשולש זה ואין בכוחם לחזור למשולש האהבה שהוא מקור המשאבים ההוריים. סדר ההורות הישראלית נקבע מתוך מפגש הכוחות, הדילמות והרגשות המלווים אותה.

*

נשאלת השאלה מה עומד על סדר היום ההורי במציאות ישראלית עכשווית. מהם הנושאים והסוגיות המעסיקים את ההורים בישראל.

בסקר שנערך ב-2001 באמצעות מנחי הורים בקרב הורים ממגזרי החברה השונים נמצא שנושאי גבולות ובטחון על כל ביטוייהם: גבולות בבית, גבולות כמגינים ובטחון אישי ונפשי תפסו מקום מרכזי בסדר היום ההורי. יחד עם זאת נמצאים גם כל הנושאים האחרים על סדר היום ההורי.

אין ספק שסדר היום ההורי המשפחתי, מושפע מהמציאות הביטחונית העכשווית, אך הוא דבק גם במשימות ההוריות הנורמטיביות של גידול וחינוך ילדים, והכנתם לחיים תוך התמודדויות עם התנהגויות ילדים ותשומת לב לרווחתם הגופנית והנפשית בהווה.

בסדר היום ההורי ניתן לזהות שלושה סוגים של הורות:

הורות משפחתית שהיא העיסוק ההורי הנפוץ והידוע מקדמא דנא של גידול וחינוך ילדים בבית. עיסוק שמתמקד בהקניית הליכות התנהגות יום-יומיות, בהעברת מורשת משפחתית וחברתית ובטיפול הורי המקובל בחברה.

לצד הורות זו, מתפקדים היום חלק מההורים, במה שניתן לכנות הורות חינוכית. קרי, הורים פעילים בצורות שונות במערכות החינוכיות הבית ספריות. החל בהתנדבות חד-פעמית וגמור בהשתתפות קבועה בקבלת החלטות חינוכיות ואף בהוצאתן אל הפועל. פעילות זו אמנם מבוקשת ע"י המערכת החינוכית אך היא נבדקת כל העת שמא "תחדור" לטריטוריות לא לה. זהו מקור היכוח הידוע במערכת החינוך הנקרא "התערבות-מעורבות". הורים בעלי תחושת מסוגלות ומודעות לכוחם והשפעתם, הוסיפו תחום שלישי להורותם: הורות קהילתית-אזרחית.

כאן פועלים הורים כדי להשפיע ולשנות מציאויות קהילתיות ואזרחיות שנתפסות על ידם כבלתי ראויות. בתחום זה מוכרת ביותר פעילותן של ארבע אמהות שהשפיעו במידה רבה על קבלת החלטות מדיניות. פעילויות פחות ידועות בתחום הן פעילויות הורים בתחום מניעת תאונות דרכים, צמצום אלימות ומאבק בשימוש בסמים והתמכרויות. לצידן, פועלים הורים לקידום זכויותיהם לקבלת שירותי חינוך וטיפול לילדיהם הרכים. הורים מתארגנים כדי להשפיע על חקיקה ועל מימוש החלטות ממשלה. המודעות המתפתחת של ההורים לחשיבות ההורות ולמשמעותה וההכרה שאין תחליף למשאביהם מדרבנת אותם ליטול אחריות ולפעול לקידום מטרותיהם כהורים.

סדר חברתי חדש

ההכרה בחשיבות ההורות, בכך שאין לה תחליף בשילוב עם ההכרה במסוגלותם של הורים להשפיע, קוראים ליצירת סדר חברתי חדש. סדר חברתי שיתבסס על הגישה שאין תחליף להורים אך גם אין תחליף למורים, לאנשי מקצוע וקהילה ולמערכות חברתיות. סדר חברתי כזה אמור לאפשר את השילוב והשיתוף שכל מי שחפץ לפעול ולהשפיע ושל כל מי שהוא משמעותי ומסוגל לתרום.

העיקרון המנחה בסדר החדש הוא עקרון ההעצמה ההדדית. עקרון זה יאפשר את יצירת ההון והנכסים החברתיים הדרושים כדי לבנות חברה מכילה, הוגנת ומאפשרת צמיחה והתפתחות. הסדר החברתי החדש אמור להתעצב באמצעות שיח בין כל השותפים. שיח המבוסס על עקרונות דמוקרטיים הנותנים כבוד ומקום ויוצרים שוויון הזדמנויות בהשפעה על תהליכים וקבלת החלטות לכלל המשתתפים.

סדר חברתי חדש ייכון על ארבע אדנים (כהן 2003):

אדן האמונה - ברצון הטוב והמסוגלות המיטיבה הקיימת אצל כל הפועלים בנושאי חינוך וחברה, קרי, הורים, מחנכים ואנשי קהילה.

אדן הפעילות החינוכית - לכל הפועלים בתחום –הורים ומחנכים- תפקיד ומקום. לכל אחד מהם תפקיד משלו והם משלימים אלו את אלו ככל שירבו הפועלים ותרבנה הפעילויות, יתעצמו ההישגים החינוכיים וההצלחות המבוקשות.

אדן הברית החינוכית - היחסים בין כל הפועלים אמורים להיות יחסים של ברית. קרי, יחסים המבוססים על קשר שותפות אסטרטגית של אמון, תמיכה והעצמה הדדית. שותפות כזו עשויה להיווצר ע"י הכרות אמיתית, לימוד משותף והדברות מתמדת.

אדן המנהיגות החינוכית המשותפת - כדי לקדם את החינוך ולהתמודד עם אתגרים חברתיים, יש לפתח מנהיגות משותפת בכל הרמות. מרמת כיתה ובית ספר, עבור לרמת שכונה ויישוב וגמור ברמת ממשל ומדינה.

פעילות, שילוב, שיתוף ומנהיגות עשויים לעצב סדר חברתי חדש היוצר משאבים חברתיים וחינוכיים חדשים ומאפשר להורים ולמחנכים לפתח זהות תפקידית, לתפקד במיטבם ולמצוא את מקומם הראוי ומעמדם הרצוי.

סדר הורי חדש

סדר חברתי חדש מאפשר גם להורים ליצור סדר הורי חדש המתייחס למקומם ומעמדם ולאיכות הורותם-אלו הם, כזכור, שתי הסוגיות המצויות על סדר היום.

הסדר הורי החדש מזהה את ההורים בארבעה תפקידים:

הורים לומדים : במציאות חברתית וחינוכית מורכבת ומאתגרת חייבים הורים ללמוד הורות, לפתח כלי הורות ולרכוש ידע ושפה חינוכיים כדי שיוכלו למלא את תפקידם ההורי במשפחה ולהיות שותפי תפקיד לאנשי המקצוע והקהילה. לשם כך יש למסד את הנורמה של למידת תפקידים ומשפחתיים.

הורים פועלים : על ההורים לפתח אקטיביזם הורי- חינוכי מושכל ולפעול בהתמדה בנושאים חינוכיים וחברתיים בבית הספר ובקהילה. פעילות חינוכית חברתית מהווה חלק מהותי בתכולת התפקיד ההורי בסדר הורי החדש.

הורים שותפים : על ההורים לפתח אסטרטגיות ותרבות של שותפות תפקידית בכך יוכלו להשפיע וגם להיות מושפעים.

הורים מנהיגים : על ההורים לראות בהורות הזדמנות לפיתוח מנהיגות הורות היא המנהיגות המשמעותית ביותר העשויה להשפיע על מוטיבציות, רגשות, עמדות והתנהגויות של ילדים והורים גם יחד, ואף להרחיב את מעגלי ההשפעה למערכות החינוכיות והחברתיות.

לערוך סדר - הורות כנכס

קידום הסדר החברתי החדש ועיצוב סדר הורי חדש יתרמו, לדעתנו, לפיתוח הורות ישראלית רב תרבותית, מעצימה, משפיעה ומנהיגה. הורות היודעת את זהותה, מתמודדת עם אתגרי ההורות המורכבים בחברה הנמצאת עדין בתהליכי התגבשות. הורות משתתפת במערכות חינוך וחברה מתוך מקום ומעמד ראויים ומקובלים. בדרך זו תתעצב ההורות כנכס חינוכי ברמה אישית וחברתית ותתממש הזכות הטבעית והראשונית של ילדים, הורים וחברה:

הזכות להורות טובה ומיטיבה.

ביבליוגרפיה

בר יוסף ר' (1996) 'סוציולוגיה של המשפחה לאור שינויים חברתיים וחידושים יוטכנולוגיים'. בתוך: מגמות ל"ח (1) מכון סאלד: ירושלים.

ברגמן ז', כהן א' (19) המשפחה מסע אל עמק השווה, עם עובד. תל-אביב.

הנדריקס ה', האנטר ה' (1998) הורות מודעות, הוצאת ספרים אחיאסף בע"מ, תל-אביב.

ויניקוט ד' ו' (1995) משחק ומציאות, עם עובד תל-אביב.

הורוביץ ד' ליסק מ' (1990) מצוקות באוטופיה: ישראל חברה בעומס יתר. עם עובד תל-אביב.

כהן א' (1996) 'גישות לתפקיד ההורים ומעורבותם בתהליך הטיפול בבעיות ילדם'. בתוך: לסט, א' זילברמן ס' (עורכים), סוגיות בפסיכולוגיה של בית ספר. מאגנס, ירושלים.

כהן ר' (1998) 'היש צורך בחלופה לקבוצה בהנחיית הורים'. בתוך: קירמאיר פ', בסוק ע' (עורכים) גדיש, שנתון לחינוך מבוגרים, ה' משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים.

כהן ר' (2000) 'הנחיית הורים ומשפחה: מגיבוש למימוש'. בתוך: ישראלי א' (עורך) ללמוד ולבנות אומה, הוצאת ההתאגדות לחינוך מבוגרים, ה'. משרד החינוך, התרבות והספורט, ישראל.

כהן ר' (2003) 'אקולוגיה חינוכית: הסביבה המשפיעה על תהליכי החינוך'. בתוך: שפיגלר ל' (עורכת) מעשה חושב, משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים ירושלים והמינהל לבתי ספר קהילתיים. כפר סבא.

נוי ב' (1999) 'בית הספר, בית ההורים והיחסים ביניהם'. בתוך: פלד א' (עורך) יובל ערכת החינוך בישראל, כרך ב' משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים.

סטריאר, ר' (2001) 'מהדרה למעורבות חברתית'. חברה ורווחה. כ"א (2) ירושלים.

עומר, ח' (2000) שיקום הסמכות ההורית. פסיכה, תל-אביב.

פוסטמן נ' (1986) אבדן הילדות. ספרית הפועלים. לך-אביב.

פרס י' (2000) 'מי ישמור על המשפחה' בתוך: רוזנטל ר' (עורך) פנים 12 הוצאת עמותת המורים. תל-אביב.

שגיא א', דולב, ס' (2001) 'הורים, מסגרות חינוכיות וילדים בישראל': חמוץ – מתוק" ' בתוך: מגמות, מ"א (1-2).